

Тетяна САВАРИН,
доцент кафедри іноземних мов
ДВНЗ "Тернопільський державний
медичний університет
ім. І. Я. Горбачевського,
м. Тернопіль

Ідеться про долю сотень тисяч наших краян, ідеться про непокараний злочин проти людськості й людяності без терміну давності, ідеться про подвійницьку працю однієї людини, яка роками працювала над тим, щоб увіковічнити пам'ять про жертви тяжкого злочину.

В умовах тривалої бездержавності, штучного розмежування зі своєю етнокультурною материзною, під жорстким чужинським гнітом, як зінищо ока, доводилося бергетти свою самобутність лемкам — крайній західній етнографічній групі українців, що проживали обабіч головного Карпатського хребта від річки Попрад на заході і аж до витоків річок Сян та Уж на сході, між польським і словацьким народами. І хоча лемки чинили стійкий опір асиміляційному тиску, особливо поляків, ця невелика етнографічна група до середини XX ст. втратила значну частину своєї території. У 1946—1948 роках маріонетковий режим Польщі, під владний російській комуністичній імперії, скоїв тяжкий злочин — примусово виселив лемків з їхньої споконвічної території, розсіявши по північних окраїнах Польщі та в УРСР. Найактивніша частина лемківської людності у той час загинула, збройно захищаючи свою рідну землю [6, с. 1].

Минуло 70 років від початку трагічної депортаційно-переселенської акції, ретельно спланованої та брутально здійсненої більшовицько-комуністичними урядами Польщі та СРСР, щодо тотального виселення українців зі своїх споконвічних історичних теренів, які опинилися в межах тодішньої Польщі, на території УРСР.

Сучасні дослідники тих сумнозвісних історичних подій свідчать про масштабні винижені злочину сухою мовою цифр:

"3 700 тисяч українців, які після встановлення нового радянсько-польського кордону опинилися під владою Польщі, до УРСР виїхало близько 483 тисяч, а решта — близько 220 тисяч, залишилися на своїй корінній території" [4, с. 115].

"Лемки, які залишилися в Карпатах (їх бл. 30 % — до 100 тис.), навесні 1947 р. були піддані останній найжорсткішій ліквідаційній акції — депортаційно-пацифікаційній акції "Wisła". Це остання частина ексходу сулемків" [5, с. 100].

Ті українці, що залишилися в Польщі, в квітні-липні 1947 року під час зловісної акції "Wisła" були депортовані на північно-західні землі, на німецькі території, що відійшли до Польщі, й там були розпорешені поодинокими родинами по різних селах 71 повіту в десяти польських воєводствах з метою максимальної зловісності та наступної асиміляції, без права повернення [1, с. 8].

На Лемківщині переселенська акція з Польщі до УРСР розпочалася восени 1944 року і під впливом масової радянської пропаганди спочатку мала певні ознаки добровільності, хоча "добровільність" серед лемків виявилась небагатою. Вже з січня 1945 року депортація почала набувати примусового характеру і підсилювалася активною терористичною діяльністю підпільних польських банд (погроми, підпали, грабунки тощо) та агресивною агітацією з боку обох урядів. Проте влітку 1945 року виїзд лемків

Подвиг Ярослави Галик Лемківщина: літопис пам'яті

до УРСР практично припинився, бо навіть під загрозою смерті вони не хотіли залишати землю своїх предків. Тому з 1 вересня 1945 року за "клопотанням" уряду УРСР Тимчасовий уряд Національної Єдності Польщі залучив до примусового виселення мирних мешканців регулярні частини польського війська у складі трьох дивізій, також в акції брали участь частини Червоної Армії та каральні загони НКВС. 5 квітня 1946 року було створено оперативну групу "Ряшів" із метою цілковитого вигнання українців із Польщі до 15 червня 1946 року. На кінцевому етапі виселення набрало форми етнічної чистки (виловлення людей по лісах, брутальне "переганяння" мирних мешканців військом через кордон, військові облоги, арешти, побиття, вбивства, а також різні зловживання переселенських комісій [5, с. 98-99]. Підписання Підсумкового протоколу в справі закінчення "обміну" населенням між Польщею і УРСР відбулося аж 6 травня 1947 року.

Цінним є використання в офіційних документах виразу "обмін населення", бо що на що обмінювали — українців позбавляючи своєї предковичної батьківщини, а поляки-колоністи повертали на свою батьківщину!

За весь період проведення акції, від 15 жовтня 1944 року до 2 вересня 1946 року, серед півмільйона всіх українських виселенців власне лемків було депортовано до УРСР за різними дослідженнями, від 95000 до 200000 осіб.

Насильницька депортація лемків після Другої світової війни призвела до цілковитого руйнування етнокультурного середовища регіону. Ось чому перед національно свідомим, мислячим українством постало завдання: вберегти від остаточного забуття те, що наші предки створювали упродовж багатьох віків, бо це — наша історія, наші витоки. Пам'ять є найголовнішою у світі для кожного свідомого лемка, тому що тримає зв'язок із матірньою землею. Саме пам'ять про депортацію об'єднує лемків з інших депортованих у товариства заради потреби визнати їхню трагедію, засудити тих, хто її вчинив, і дати шанс вертатися безперешкодно на рідну Лемківщину. Адже цей злочин і досі не визнаний і не засуджений ані на всеукраїнському, ані на міжнародному рівні... А відбиток тих страшних подій і да-

лі лежить уже на наступних поколіннях лемків, відбивається на їхніх долях, визначає їхнє майбутнє. Акція "Wisła" — брутальна депортація працелюбного народу, що на своїй бідній та такій дорогій йому землі завинило лише своєю шоденною боротьбою за виживання невтомно працює покоління. Тому трагедія, яку пережили в середині XX століття сотні тисяч мешканців Лемківщини, не має права заглибитися чи забути.

Попри те, що ця предковична етнографічна українська спільнота злочинними режимами депортована з рідної землі й розсіяна, вона утримує в наші дні свою єдність в етнокультурному корінні і демонструє цивілізованому світові непокараний, не засуджений досі злочин. Хочеться вірити, що кожен чесний поляк (християнин він чи атеїст), не заражений шовінізмом, розуміє біль розлучення з прадідовими могилами, родинною історією, обрядово-культурними традиціями, музично-пісенною самобутністю, які генетично залишилися у душі жертв того страшного злочину. І ще у Європі, у XX ст!

Як земне тяжіння, тримає лемків пам'ять про рідний край. Справжнім подвигом стала праця для персоналізованого увіковічнення пам'яті про жертви тяжкого злочину проти краян тендітної юркі Ярослави Галик. Вона на шадок виселенців Сяндельського повіту, нині голова Світової Федерації українських лемківських об'єднань, виконала подвижницьку працю на архівних матеріалах, щоб створити пам'ятник предкам в іменах: Книга пам'яті Лемківщини 1944—1946 [1]. Ось такій цій трітомній корупції, можна сказати, нині це мартиролог, за поіменним списком лемків-українців, які стали жертвами злочинної депортаційної акції, проведеної злочинними комуністичними режимами Польщі та УРСР у 1944—1946 роках, внаслідок якої сотні тисяч лемків-автотонів були примусово виселені з прадідовської рідної землі, брутально вирвані, як кажуть, із коренем зі своєї материзни. Дослідниця-укладачка цього "монумента" людських душ, крім створення родинних і поіменних списків лемків, ставила собі за мету з'ясувати їхні конкретні імена та встановити кількість виселених лемків (серед усього депортованого українського люду) по населених пунктах їхнього постійного проживання на Лемківщині.

Списки депортованих родин та осіб складені за населеними пунктами Лемківщини на основі поіменних списків депортованих, які зберігаються в фондах Державного архіву Львівської області. Цінним у праці є й те, що авторка, спираючись на дані багатьох дослідників (а вони часто різняться), з'ясувала етнографічні межі Лемківщини та встановила конкретний перелік населених пунктів, які входили до складу лемківського краю і в яких проживали власне лемки. Бо якщо

перелік сіл Західної Лемківщини, як зазначає дослідниця, не викликав особливих труднощів на польсько-лемківській межі, то вже села на східному лемківському порубіжжі не давали можливості чіткого розмежування, населення якої етнографічної групи проживало чи перебувало в конкретному населеному пункті: лемки, бойки чи т. зв. долиняни (мешканці Надсяння) [1, с. 13].

У першій книзі опубліковані поіменні списки депортованих зі 108 населених пунктів 4-х повітів: Новий Торг, Новий Санч, Ясло і Кросно. У другій книзі розміщено поіменні списки виселених із 158 населених пунктів двох великих повітів — Гортлиці та Сянік, а у третій книзі — із повітів Лисько, Березів та додаткові списки родин із різних сіл і повітів Лемківщини. Всього в трьох томах налічується 143 601 особа депортованих лемків; це 35522 лемківські родини.

Кожен том цього монументального корпусу містить такі розділи: у 1-му розділі подано перелік населених пунктів Лемківщини, з яких у 1944—1946 роках були виселені мирні мешканці українці, русини-лемки, як їх часто іменували на підставі Угоди між урядами УРСР і ПКСНВ "Про евакуацію українського населення з території Польщі і польських громадян з території УРСР" від 09.09.1944 року; у 2-му розділі подано зведені таблиці поіменних списків виселених родин та осіб за адміністративно-територіальними одиницями Лемківщини. Розділ 3-й є основним, і власне у ньому містяться поіменні списки русинів-лемків-українців, виселених у 1944—1946 роках.

Поіменні списки були складені, як зазначає дослідниця, шляхом дослідження архівних документів, рукописним і фотокопіюванням, оцифруванням та укладанням у вигляді таблиць, впорядкуванням за населеними пунктами, гмінами, повітами, воєводствами, з наступним зведенням кількісних даних.

Як зазначає Я. Галик у передмові, прізвища та ініціали осіб в архівних книгах написані від русинів, на слух, як писарі чули від людей або як їм видавалося правильним, часом з російськомовними перекрученнями, іноді дуже нерозбірливо. Тому авторка для прочитання деяких прізвищ користувалася списками прізвищ лемків, поданих у книзі І. Кравецького "Прізвища галицьких лемків у XVIII столітті", проте старалась не змінювати оригінальних записів і максимально точно подавала їх у книзі. Голова сім'ї вказаний як господар (господариня). Члени сім'ї визначені відносно родинного стосунку до господаря (господині): дружина, діти (син, дочка), внуки, сестри і брати господаря чи його дружини тощо. До членів родини нерідко зараховані вихованці, підопічні, наймити, робітники, слуги та ін.

Слід відзначити, що у книгах зазначені прізвища та імена тих лемків, які були депортовані. Так в окремих сім'ях дехто був відправлений у Німеччину на примусові роботи ще до початку сумнозвісної акції, тому в списках родин не значиться. Також не збігаються дати народження окремих людей. Це пояснюється, очевидно, тим, що люди 18-ти років навмисне применшували свій вік, щоб їх не забрали на примусові роботи до Німеччини.

Тільки той, хто знайомий із нинішніми умовами праці в нерідко неопалованих архівах, з поганеньким освітленням, з дуже непродуктивним графіком роботи і видачі справ, із платним обмеженням фотокопіювання та іншими невідгодами для праці дослідника — тільки той може собі уявити, яку настирливість, завзяття треба було мати пані Галик для такої подвижницької праці. Воїстину сила генетичної пам'яті предків давала їй енергію до роботи.

Авторка назвала своєю працю документальним свідченням Лемківської трагедії середини XX століття, живую пам'ятью тих зловісних подій. Книга є застереженням усьому світові щодо подібних злочинів проти людяності і людяності. Крім цього, безумовно, вона послужить своєрідним довідником для депортованих лемків та їх нащадків, розсіяних по всій планеті. При відшукуванні своїх загублених родин "Книга пам'яті Лемківщини 1944—1946" може стати обвинувальним достовірним доказовим документом для лемківських організацій України та світу на майбутньому осуді тяжкого злочину. Цей документальний корпус буде корисним для краєзнавців, дослідників, науковців, істориків та може бути підручною книгою кожного лемкознавця як доступне джерело того, що ховають архіви.

Праця Я. Галик має велике історіографічне значення. Як сказав Андрій Хомик, голова Фонду досліджень Лемківщини в США, п. Ярослава "несе дослідникам та широкому загалу те, що дотепер покривалося архівним пилом. Вона додає обличчя до паспорта депортованого народу, виданого історією. Вона називає поіменно всіх тих, хто дотепер був лише порядковим номером — пішинокю з близько 200000 депортованих в УРСР лемків. Вона називає поіменно дітей зеленої гористі Лемківщини — дотепер безликих, котрих зі скромним шарбом загаяли до товарних вагонів, щоб викинути десь серед глухих степів Дикого Поля" [1, с. 6]. І відгукері усі вони — не просто лемки, українці, депортовані, переселенці, відгукері вони — конкретні люди, з датами та місцем народження, з перерахованою поіменною родиною та місцем поселення. "Книга пам'яті Лемківщини" увіковічно імена жертв насильницької депортації лемків-українців заради збереження пам'яті для нащадків про страшну трагедію нашого краю та постраждалих предків, що стало тяжким зломом для найстрашнішої галузки українського етносу, століттями гнобленої панівним суспільством.

У творчому доробку Ярослави Галик є ще інші книги, які заслуговують на увагу, зокрема "Лемківщина — край наших предків" (Івано-Франківськ, 2009),